

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ט, תשי"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ביטויים מעולם הקבלה בלשוננו

“בחינה”, “בחינת-”, “בבחינת-”

הצורות השונות של בניין קל מן השורש המקראי בחן (“ה’ צדיק יבחן” — תה’ יא, ה — ועוד הרבה) לא היו מן היסודות החיים והפורים בלשון המשנה, אבל חזרו לשמש בלשון הספרות, ובייחוד בלשון המחקר, בעברית של ימי-הביניים¹. בתקופה זו גזרו ממנו גם את שם הפעולה בחינה והשתמשו בו לא במובן של חקירה ובדיקה בלבד, אלא צירפו אליו גם את המשמעות של אספקט, שיקול וחשוב, בדרך של שאילת משמעות מן הערבית. ומזמן שהחלו מתרגמים את המלה הערבית אעתבאר, השכיחה בספרות הפילוסופית של ימי-הביניים, במלה בחינה, נעשתה בחינה ביטוי שכיח מאוד גם בעברית. ולא עוד, אלא צירפו אליה כינוי רומז, שם מספר, הטו אותה בנטיית הרבים; ושכיחים מאוד היו הצירופים: מזאת הבחינה, ובבחינה הזאת, משתי בחינות, על הבחינה האחת ועל הבחינה השנית, וראה המובאות במילונים². אף הצורה

1. אפשר לעקוב אחר השתלשלות זו במילון בן-יהודה, עמ' 506,

ערך בחן.

2. בן-יהודה, עמ' 503 ערך בחינה; “קלצקין, אוצר המונחים

הפילוסופיים, חלק א', עמ' 81—82.

בבחינת במשמעות ביחס ל-, מה שנוגע ל- נוצרה בספרות זו, כגון: "היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה ומקרה בבחינת דבר אחר, ואולם זה טעות" (ר' אברהם בן דאוד, אמונה רמה, א, א), "ולפי שהמחויב המציאות ממנו שהוא מחויב בבחינת עצמו וממנו שהוא מחויב בבחינת סיבתו ואפשר בבחינת עצמו" (ר"ח קרשקש, אור ה', א, ד) ³.

כידוע, השפיעה הפילוסופיה העברית של ימי-הביניים השפעה ניכרת על ספרות הקבלה, והשפעה זו משתקפת בה גם בלשונה. אין תמה אפוא בדבר, שאנו מוצאים את שם הפעולה בחינה, אף בצורת בבחינת, בספרי המקובלים, באותה משמעות, שהייתה לה בספרות המחקר: אספקט, צד. כך, למשל, ב"עבודת הקודש" לר' מאיר אבן גבאי (בתחילת המאה הט"ז): "...עצמות הי"ת [ה' יתברך] מצד עצמו הוא פשוט בתכלית הפשיטות... הנה מצד הנבראים יש שם הגבלת מה והוא התפשטות הספירות המוגבלות בבחינה הנזכרת, עם היות שבבחינת עצמותו ית' הם דבר אחד בב"ת [בלתי בעל תכלית]" (עבודת הקודש, חלק היחוד, פי"ג; לבוב 1857, דף ח ע"א). ובכתבי ר' משה קורדובירו: "יחוד הכתר עם החכמה... הבחינה ההיא נעלמת כאשר ראוי אל הכתר" (רמ"ק, פרדס רימונים, שער עצמות וכלים; דף כ ע"ג); "...כי בבחינת היותו נותן מדה לכל המדות נקרא קו המדה ובבחינת עצמותו נקרא בוצינא דקרדינותא" (שם, דף כא ע"ד). בספרות זו נקראות גם הספירות בחינות, שהרי אין הן אלא אספקטים שונים של האלוהות: "לפי חלוף הבחינות והפעולות

3 מובא בבן־יהודה, שם.

הוצרכו חלוף השמות" (עבודת הקודש, שם פי"ד); "י' בחינות כנגד י' ספירות" (פרדס, שם, דף כג ע"ב); והדוגמות לשימוש לשון זו מרובות.

אלא שכבר בכתבי רמ"ק עצמו מצויה משמעות ידועה זו של בחינה ליד משמעות חדשה, שאינה אלא מושג מיסטי, המובן בתורת הספירות בלבד. שכן המושגים אספקט וצד שבמלה בחינה, כשהם מוסבים אל תחום האלוהות, מכוונים לדרך של הסתכלות האדם בסוד האלוהות, וגם לממשות, למציאות אובייקטיבית, למעין מדרגה באותו תחום. העברת משמעות זו מסתברת מתוך ראיית אופני ההסתכלות השונים של האדם בספירות כשלבם בהכרת האלוהות, ושלבים-מדרגות אלו ממשות הם, כשם שממשות הן הספירות עצמן. ומכיוון ש"מדרגה" קרובה היא למושגי המקום, אפשר היה להקדים לשם מלות-יחס, שמשתמשים בהן לציון המקום: מ', ב'. באיזו מידה משמשים עדיין שני המובנים של בחינה בערבוביה, אפשר לראות בקטע הבא: "הכתר הנקרא לנו ספירה א' שהיא בחינת]=אספקט, אופן ההסתכלות[הכתר הנאצל הנכנס במספר הספירות. אמנם מבחינה זו [=ממדרגה זו] ולמעלה נק[ראים] מציאותיו (כך!) רצון הרצונות ושעורם ומספרם לא נדע..." (רמ"ק, אילימה דבתי, בראדי 1881, דף נב ע"א). ולא במקום זה בלבד, אלא בכל שאר הצירופים מבחינה זו, בבחינת, שתי בחינות וכיוצא בהם המשמעויות של אספקט ושל מדרגה באות זו בצד זו.

אחר שבחינה נתפסה כמדרגה שבעולם הספירות, התרחבה משמעותה, ובספרות החסידות כבר פירושה מדרגה רוחנית כל שהיא. כך אמרו בשם הבעש"ט על מאמר חז"ל

‘הרבה עשו... כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם’⁴: “רצה לומר, שלא היו בבחינה זו [=במדרגה רוחנית זו] ורק עשו כרבי שמעון בן יוחאי שראו אותו בבחינה זו, ועל-כן לא עלתה בידם” (מ’ בובר, דרכו של אדם עפ”י תורת החסידות, מוסד ביאליק, עמ’ 18). וכן מוסרים על המגיד ממזריטש: “והתחיל לרמוז מהות מדריגות גילוי אליהו וכמה בחינות [=מדרגות משנה, שלבים] יש בזה גבוה מעל גבוה” (הקדמה ל”מגיד דבריו ליעקב”, ליקוטי אמרים מפי ר’ דב בער ממזריטש, סאטמר תרס”ה, דף א ע”ב). וכן בצורת המלה בבחינת: “כי בוודאי יש חיות ורוחניות שאינו מושג בבחינת אהבה [=במדרגה רוחנית, במידה של אהבה] רק בבחינה אחרת, כגון בבחינת יראה או התפארות או שארי מדות” (שם, דף ב ע”ב).

בכתבי המקובלים והחסידים כמעט שאין פסקה בלא צירופיה השונים של בחינה, וצורת הנסמך שלה — בחינת — עברה כאן משימוש כציון מצב (בבחינת=במדרגה של) לשימוש כמלת-יחס (= כמו, מעין)⁵. בספרי ר’ חיים ויטאל אנו קוראים פסקות רבות מאוד, שבהן באה בבחינת במשמעות של כמו, חע”ן, כשנרמז בה נמשל מיסטי מממלכת הספירות או מהתחומים המקבילים להן. בשום פנים עדיין אין לראות בבחינת מלת-יחס של השוואה רגילה בדרך הפשט, אלא מלת השוואה אל סמלים

4 ברכות לה ע”ב.

5 אותו שינוי משמעות עבר על המלה הערבית המקבילה באעתבאר; ראשית שימושה בהוראת בשיקול, בבחינה, ואחר-כך משמעו בתור. והשווה את המלה העברית בתורת: חלה עליו תורת..., ומכאן: בתורת = בתור.

(שהם "מדרגות" — ומכאן מעתק המשמעות) בדרך הסוד. ודוגמות אחדות יוכיחו: "דע כי הרשב"י היה בו ניצוץ מרע"ה [משה רבינו עליו השלום] ודורו היה בבחינת דור דעה [=במדרגת דור דעה, מעין דור דעה] (שער הגלגולים, פרעמישלא תרל"ה, דף ז ע"ב); "כי כל עיקר התיקון הוא גדלות הכלי והעשותו בבחינת פרצוף [=מעין פרצוף]" (עץ חיים, שער עתיק פ"ד; ורשה תרנ"ה דף נח ע"ב); "והסוד הוא כי הקטן הוא לעולם בבחינת דין [=מעין הספירה דין]" (שם, שער מוחין דקטנות א, דף קג ע"ב).

בייחוד נתחבבה צורת המלה בבחינת על מחברים חסידיים, והם נהגו להקדים אותה לא לסמלים מפורשים בלבד, אלא גם לפסוקים או למאמרי חז"ל, שניתן לראות בהם סמלים. משמעות המלה נשארה גם במקרים אלו כמו, מעין ונתקרבה ע"י כך להוראת במובן של. כך, למשל, בדברי ר' נחמן מברצלב: "וכל מה שמתרבה הדעת מתרבה הרחמנות והשלום, וע"כ הפרנסה בנקל. בבחינת 'השם גבולך שלום חלב חטים ישיביעך'" (ליקוטי מוהר"ן, ורשה תרפ"ד, עמ' 154). כאן משמע בבחינת הוא: במובן של הפסוק, המדבר בעניין סמלים אלו, שכן "שלום" הוא ספירת כתר, כשהיא מתווכת בין חסד, דין ורחמים⁷. ובדרשה אחרת: עי"ז [על ידי זה] הם [האפיקורסים] בבחינת 'לקנות חכמה ולב אין'⁸ [=כמו שנרמז בפסוק]... והן הן הפילוסופים

6 תה' קמו, יד.

7 עי' רמ"ק, פרדס שעי' ערכי הכנויים; דף מב ע"א.

8 משלי יז, טז.

שאין להם לב טוב וטהור ואינם בבחינת 'בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך'⁹... כי לבם חסר, בבחינת 'נואף אשה חסר לב'¹⁰ (שם, א נה, אות ו').

משמעות מיסטית זו — כמו, מעין — אשר לצורה בבחינת חזרה והשפיעה על צורת הנסמך של השם, כשהיא אינה דבוקה לבי"ת; בחינת קיבלה את משמעותה של בבחינת. כבר בספרות הקבלה הלוריאנית נעשתה בחינת רווחת עד כדי כך, שאפשר לראות בה מונח מקצועי בתורת הסוד ובדרשנות המיסטית, וספרים רבים מלאים אותה. שוב יספיקו דוגמות מעטות להוכיח את שכיחותה של המלה, כשהיא משמשת במשמעות האחרונה — כמו — ובמשמעויות הקודמות — אספקט, מדרגה — בערבוביה: "והספקות הנופלים בעניין הכלים הוא אם יש בחינת¹⁰ אחור לבד או בחינת פנים לבד או שניהם יחד [בחינת = אספקט]" (עץ חיים, שער עתיק פ"ד, דף נח ע"ב); "כי בחינת הכלים תלויים כפי בחינת האורות¹¹ [בחינת = מדרגת]" (שם). ואם נעיין בסידור התפילה עפ"י נוסח האר"י, נמצא אף שם את המלה בחי' כמעט בכל שורה ושורה, בריבוי משמעויותיה: "והעניין הוא דבחינות [בחינות = אספקטים, כפי שמעיד הריבוי] אורות להמוחין דז"א [דועיר אנפין] עצמם שנמשכים לו מאז"א [מאבא ואמא; אלה הם ה"פרצופים", שדרכם עובר העולם האלוהי בתהליך התיקון], שהוא בחי' רוחניות והמוחין

9 תה' קיט, יא.

10 משלי ו, לב.

11 על הגיגוד בין אורות וכלים עי' בפרק הקודם, "לשונונו לעם" סט.

עצמם הם בחי' [=כמו] הכלי שלהם, דוגמת גשם המוח באדם...
 [כלומר: האספקטים של אורות אין-סוף היורדים אל "מוחות"
 של זעיר-אנפין, שהם ספירות חכמה-בינה-ודעת ושל זעיר אנפין,
 משולים לרוחניות, ואילו ה"מוחות" — הספירות עצמם משולים
 לכלים] (סידור האר"י שער התפילין; ורשה תרמ"ו, דף יא ע"א).
 וכן במקום אחר: "אבל החלל שבו מונח המוח איננו גם בחי'
 [= כמו] כלי כלל לאור השכל, אלא שהוא בחי' היכל בלבד
 להיות המוח מונח בו" (שם, שם).

בספרי החסידות מצויה גם בחינת, כדוגמת בבחינת,
 צמודה למלים-סמלים בודדות ולפסוקים ולמאמרי חז"ל טעוני
 משמעות סמלית כאחד. וגם כאן המשמעויות השונות של המלה
 משמשות בערבוביה. הנה מקצת הדוגמות המרובות: "וזה
 בחינת שבועות [בחינת = מדרגת], כי שבועות הוא בחינת שכל
 גדול וגבוה מאד [בחינת = כמו, מעין], שהוא חסד עליון ורחמים
 גדולים" (ליקוטי מוהר"ן, עמ' 154). הזכרת "חסד" ו"רחמים"
 אחר המלה בחינת, כשהיא באה כמלת-יחס, מלמדת בבירור,
 שאין כאן מלת-יחס על-דרך הפשט, אלא מלת השוואה בעלת
 משמעות מיסטית גרידא. ודוגמה נוספת: "וזה פירוש 'וביום
 הבכורים'¹², זה בחי' מלכות [בחינת = מדרגת, ספירת],
 'בהקריבכם מנחה חדשה לה'', זה בחי' תורה חדשה [בחינת =
 מעין], תורת ה' שנעשה ע"י בחי' המלכות הנ"ל" (שם); וכיוצא
 בזה דוגמות מרובות בכל הספר ההוא. ויש שבחינת באה לפני
 הבאות ממקורות ספרותיים: "מחמת ששכלם יותר ממעשיהם

12 דרוש על הפסוק במ' כח, כו.

הטובים, בחי' 'כל שחכמתו מרובה ממעשיו'¹³, עי"ז... אין כח בלבם להכיל את השכל..." (שם, א נה, אות ו'). ובדברי רש"י מלאדי, בעל ה"תניא"; "פעולת היין המשמח היא להביא מן ההעלם אל הגלוי, בחינת 'נכנס יין יצא סוד'¹⁴, שהרי קיום עצמו של העולם הוא רק למראה עינים בחינת באתגליא"¹⁵ (כפי שמובא אצל א' שטיינמן, באר החסידות, משנת חב"ד, עמ' 81).

עד כאן פרשת גלגלי משמעויותיה של בחינה בספרות הדורות, כלומר באותה לשון עברית, שהייתה לשון הכתיבה בלבד, ולא לשון הדיבור. וראויה לבדיקה גם השאלה, באילו פנים נתקבלו צורותיה של מלה עשירת יחס זו בשכבות השונות של העברית החיה.

יש לדעת, שהלשון החיה לא הסתפקה באותן משמעויות מוכנות, שהתפתחו במשך הזמן, אלא אף חידשה מובנים על יסוד המקור התנכ"י של בחן. על-כן נמצא במילונים החדשים¹⁶ גם הגדרות כגון "ניסוי", "חקירה", "בדיקת ידיעותיהם של תלמידים", "שעור האחוזים של מתכת יקרה בתוך מסגי מתכות", ואנו יכולים לצרפן אל המשמעויות הקודמות של המלה. אבל מה עלתה להן לאותן משמעויות, שעקבנו אחריהן

13 אבות ג, ט: "...אין חכמתו מתקיימת".

14 עירובין סה ע"א.

15 עפ"י זוהר ח"א סו ע"א: "ובעו לאחזאה חובייהו באתגליא..."

[וביקשו להראות את חטאיהם בגלוי].

16 עי' במילונים של גור, אבן-שושן, מדן.

מספרות המחקר של ימי-הביניים ועד ספרות החסידות? כאן נמצא, שההפרדה בין משמעויותיהן השונות של בחינה, בבחינת, בחינת תלויה בשוני הסגנונות שבלשון החיה. הא כיצד? בחינה במובן של אספקט, השקפה נעשתה מטבע עובר לכותב ולדובר כאחד, בכל רמות הסגנון, חוץ מסופרים שסגנונם משכבת הספרות הגבוהה הוא, וחוץ מדוברים שדיבורם אינו "תקני". מרוב שכיחותם של צירופים כגון מבחינה זו, מכל הבחינות, מבחינת מה אין לנו אלא לרמוז על קצת מהם: "מכל הבחינות..." (ביאליק, נאום בוועידת הסופרים, סיוון תרצ"ג); "מבחינה מאוזנת... מבחינה מאונכת... ומבחינה זו... מבחינת המקום... ומבחינת הזמן..." (דב סדן, נאום בכינוס העיוני בירושלים, חזות ד', תשי"ח, עמ' 118); "מבחינה אכסיסטנציאלית... מכמה בחינות" (ב' קורצווייל, מולד מס' 116, ניסן תשי"ח); "מבחינות שונות" (בנעט, תרביץ כז, עמ' 234). והרי אנו גם שומעים צירופים אלו בשיחות הבריות לעתים תכופות למדי. אפשר לומר אפוא, שמשמעותה זו של בחינה נתקבלה בעיקר בסגנון "הבינוני", כלומר בסגנון שבין הדיבור התת-תקני ובין הכתיבה הספרותית הגבוהה, ובמיוחד יפה היא לסגנון המחקר וההרצאה. מה שאין כן בחינה במשמעות של מדרגה, שאינה מצויה היום אלא בספרות הגבוהה בלבד. כך אנו קוראים בסיפורו של עגנון "הדום וכסא": "כדי למלט עצמי מן המציאות הוצאתי אותן [את המחשבות] מידי פשוטן והעליתי אותן לבחינה עליונה, לאצילות"¹⁷ החכמה [כלומר: למדרגה העליונה של ספירת

¹⁷ רמז לעולם העליון מבין ארבעת העולמות: אבי"ע = אצילות.

ה"חכמה"], שאין שם מרירות, אלא יש שם חכמה עם מנוחה" (הארץ 23.4.58) — וכאן כמעט כל ביטוי שבמשפט טעון הוא רמזים למקורות שבתורת הסוד, וכן בחינה.

לפופולריות הגדולה ביותר זכתה משמעותה האחרונה של בחינה, ודווקא בצורות הסמיכות: בבחינת, בחינת (= כמו, מעין, במובן של). הנה בבחינת, כשהיא נסמכת למלה יחידה, בסיפור מסיפורי עגנון: "זו בלומה שהיתה בבחינת תאומתו" (סיפור פשוט, פרק ה'); וכשהיא נסמכת לפסוק, למאמר חז"ל, לקטע מתפילה או לניב מאובן מלשון הספרות (היא שכיחה מאוד בדברי הגות, בעיתונות בעלת סגנון גבוה במקצת): "רק מי שהיה בארץ־ישראל יודע מה זה גלות. הרוב הם בבחינת נדחי ישראל¹⁸ ומצודת הטמיעה פרושה על כולנו" (א' השל, חזות ד', תשי"ח, עמ' 319); "בינתיים המשפט, ככל התורה כולה, הוא בבחינת סולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה"¹⁹ (גוילין 5, אפריל 1958, עמ' 13); "זוהי משימה גדולה ומכובדת, שהיא בבחינת היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם"²⁰ (שם, עמ' 12); "לשם כך עלינו להזכיר, לפחות ברמיזה, אמירות ידועות, שנדמה

בריאה, יצירה, עשייה. באחד הפרקים הבאים בדעתנו לדון בשימושי לשוננו במושגים אלה.

18 צירוף מלים עפ"י תה' קמז, ב.

19 בר' כה, יב.

20 עפ"י עירובין כב ע"א על הכתוב בדב' ז, יא ("אשר אנכי מצוך היום לעשותם"): "היום לעשותם ולא למחר לעשותם, היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם". והלשון "ליטול שכרם" כנראה עפ"י רש"י.

היה כי הן בבחינת מושכלות ראשונים" ²¹ (הארץ, 2.5.58).

אבל גדולה מזו נראית פוריות הצורה בחינת במשמעות של מלת-יחס. בספרות היפה היונקת מן המקורות במישרין עדיין שמור בה בצורה זו צביון המונח המיסטי, צביון מלת-יחס של ההשוואה בדרך הסוד, שהנמשל שלה היה סמל או מה שראוי היה לעמוד במקום סמל מעולם הספירות; כך אצל עגנון בפרק כ"ד של ספרו "אורח נטה ללון", הנקרא בשם הסמלי "ג' בחינות": "...וודרשתי בשלוש בחינות של עבודת השם. בחינה אחת שאדם מבקש לו דברים גבוהים בחינת הר [= כמו הר]... בחינה שנייה בחינת שדה... בחינה שלישית שהיא אהובה על הקב"ה ביותר, זו בחינת בית...". אין צריך לומר, שבכתיבת העיון ובכתיבת העיתונים אין שרשים אלו ניכרים עוד, ואף-על-פי-כן יש שריבוי השימוש במלה בחינת מעלה בפנינו את דרשותיהם של החסידים; אלא שכאן פקעה זיקתה של המלה לעולם הסמלים מכול וכול. עדיין יש שהמחברים נוטים להעמיד לפחות הפשטה במקום הסמל המקורי כסומך לבחינת, כגון: "השיכרון, המראה כל עשייה ועשייה שאנו נתונים בה, בחינת כוליות, המתעגלת כדי השקפת-עולם..." (סדן, חזות ד', עמ' 117); "כל פעולה ופעולה הראתה לנו את הנקודה בחינת הכל" (שם, שם); "באיזו מידה קובע קיומו היהודי המיוחד בחינת קיום אבסורדי... את דרך הכרעתו האומנותית [של קאפקא] (קורצווייל, מולד מס' 116, עמ' 117). אבל אין כאן הכרח כלל;

21 ניב מגובש מלשון הפילוסופיה של ימיהביניים; ראה, למשל,

כוזרי ה יב, מורה נבוכים א נא, ועוד הרבה.

בחינת יכולה להיסמך גם לשם-עצם שאינו מופשט: "מידותיה ותכונותיה של החסידות אינן אפוא בחינת תוספת וגיוון לערכי המסורת..." (י' כץ, מסורת ומשבר, מוסד ביאליק, עמ' 269); "אולם בתוכנה ובערכיה... היא עצמה [החסידות] היא בחינת ברייה היסטורית חדשה" (שם); ואפילו לפני שם-עצם לועזי שנתאזרח בעברית של ימינו: "האדם היהודי נטול כל ערך בחינת סובייקט היוצר לו את עולמו" (קורצווייל, שם).

ושוב שכיחה גם בחינת, בדומה לבבחינת, כנסמכת להבאות ספרותיות, לצירופי לשון קבועים ועומדים, בעיקר בסגנון העיון וההרצאה. למשל: "כך גם אנו חייבים... לחדש דבר לאור התורה והעבודה ולעשות בחינת תעשה ולא מן העשוי" ²² (בובר, דרכו של אדם וכו', עמ' 15); "...וההשוואה בין יהדות ונצרות בחינת 'שתי דרכי אמונה'" ²³ (ע"א סימון, תרבות וספרות 7.2.58) — כשהמרכאות רומזות על ההבדל בין צירוף מגובש זה ובין מאמרים וצירופי מלים מקובלים על הכול, העשויים לבוא אחר בחינת. בהרצאה אחת של דב סדן נאמר: "הם מקיימים את היהודים כיהודים, שראשיתם אחת, סופה של יגיעתם תתחבר באופן-מן-האופנים לכך, שתתקיים בחינת אחרית כראשית" ²⁴ (חזות ד', עמ' 118), "אם המתרגמים יהיו

²² עפ"י מנחות מ ע"ב על הכתוב בדב' כב, יב ("גדלים תעשה

לך"): "תעשה כתיב — ולא מן העשוי".

²³ רמז לספרו של בובר *Zwei Glaubensweisen*, ציריך 1950.

²⁴ בקדושה למוסף של שבת ויו"ט בנוסח ספרד: "הן גאלתי אתכם

אחרית כראשית".

מסוגלים לא בלבד לעמוד על כפל-הקרקעית וסתרי גילוייה
אלא גם לקיימם בתרגום, דבר שהוא לפי הכשרתם בחינת ריבוע
העיגול...²⁵ (שם, עמ' 121), "ואין זו תימה כי הסופרים
שלאחריו [אחרי ממו"ס] קיימו בו בחינת יריעתו עזבו מכחולו
שמרו"²⁶ (שם, עמ' 125). אבל גם אחרים מחבבים דרך הבעה
זו: "...ניפוח ההישג הציוני להתרחשות משיחית והמעטת דמותה
של המשיחיות לתהליך מדיני-חברתי, בחינת 'אין בין העולם
הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד'"²⁷ (צ'
ורבלובסקי, מולד מס' 112, עמ' 546). וכן גם בעיתונות של
הגות: "...אלהים יצר את העולם... מתוך המגמה להיטיב עם
הבריות ולגמול להם חסד, בחינת 'עולם חסד יבנה'"²⁸ (גוילין
5, עמ' 62).

מכל הדוגמות, שהבאנו כאן מן הכתיבה שבימינו, ושאינן
אלא מבחר מקרי מצומצם בלבד, אפשר ללמוד אפוא, שצורותיה
השונות וריבוי משמעויותיה של השם בחינה חיות בלשון חיים
עשירים ופורים. נושאים הם את המורשה הגדולה של מקורות
העבר, ויחד עם זה פתוחים הם לשינויים ולחידושים.

25 עיי' מונח זה, למשל, בספר הגדרים (לר' מנחם ב"ר אברהם,
שאלוניקי שכ"ז : מובא אצל קלצקין, ערך רבוע).

26 חידוד עפ"י ירוש' חגיגה פ"א ה"ז לדברי הכתוב ביר' טז יא
("ואתי עזבו ואת תורתי לא שמרו") : "הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו".

27 ברכות לד ע"ב.

28 תהי' פט, ג.